

MEZEY BARNA

EGY JOGÁSZKARRIER A 19. SZÁZADBAN

CSEMEGI KÁROLY (1826-1899)

Csemegi Károly a magyar büntetőjog-tudomány történetének egyik legnagyobb formátumú egyénisége volt.¹ Sikeres ügyvéd és kiváló kodifikátor. Tevékenységének java része arra az időre esett, amikor az új magyar polgári állam jogi alapjait vetette meg a törvényhozás: Törvényalkotó tehetsége kibontakoztatásának kedvezett a politikai környezet. Ahogyan Tarnai János találóan megfogalmazta: "Csemegi Károlyról még ... futólagos rajzot sem lehet készíteni az ország viszonyaira való folytonos vonatkozás nélkül. Az ilyen szabású emberek jellemzését nem meríteti ki egyes alkotásaiknak magukban való leírása. Minden alakításuk, életük systemájának egy mozzanata, az pedig az országrend szerint alakul. Csemegi működése is ilyen volt. Közel ötven éves tevékenysége a legszorosabb kapcsolatban áll összes jogi művelődésünkkel."²

1. AZ ÉLETPÁLYA

Nasch Károly 1826. május 3-án született, Csongrádon.³ Apja, a korábbi párizsi bankalkalmazott Nasch József Károly falusi kiskereskedő, s ugyan filléres gondjai a családnak nem voltak, gimnáziumi taníttatása után csak magára számíthatott a legidősebb fiú. Hárman voltak testvérek: Károly,

---

¹ Vö. Angyal Pál emlékbeszéde Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest 1926

² Tarnai János: Csemegi Károly emlékezete. In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899., 6-7. o.

³ Vö. Magyar Életrajzi Lexikon I. főszerk. Kenyeres Ágnes, Budapest 1967., 306. o.

Antal és Ignác. Károly 17 évesen búcsúzott el a szülői háztól, hogy a forrongó ország központjába, Pestre utazzon.⁴

Amikor útnak indult, kitűnő szellemi munícióval rendelkezett. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, melyet kiegészített szülei nyelvoktatása. Anyja csak németül beszélt vele, apja kitűnően értette a franciát. A negyedik osztályt kiváló eredménnyel, az osztály eminensként zárta. A gimnázium első négy osztályát a pesti piaristáknál végezte, ahol együtt tanult Bánffy Dénes báróval, Gajzágó Salamonnal és Funták Sándorral.⁵ Apja 1836-ban tett egy kísérletet: Szegeden katonai reáliskolába íratta, de esztendő múltán Károlyt ismét a piarista gimnáziumban találjuk. A német és francia mellett a latin nyelvet is mesteri fokon sajátította el. Betegsége visszakényszerítette a Tisza parti városba, hogy az utolsó két gimnáziumi osztályt Szegeden fejezze be. Ekkor tanult meg olaszul, az önképzőkörben Dante-fordításokat tolmácsolt. A görög már csak afféle kiegészítés volt a nyelvi palettán. Vonzotta a jog: már tizenhat-tizenhét éves korában felbukkant a megyei törvényszék ülésein, olvasmányai között fellelhető a reformkor jogi publicisztikája.⁶

Pesti szobatársa, Korányi Frigyes jóvoltából lehetett házitanító a Fischer családnál, s ez lehetővé tette jogi tanulmányai finanszírozását. Benthamot és Beccariat olvasta, Jehring és Stammler munkáit tanulmányozta. Kedvenc olvasmánya az 1843. évi büntető javaslat és a Code Napoleon. Széleskörű műveltségével, öt idegen nyelvismeretével, tájékozottságával elismerést aratott pályatársai között. Aktivitása a társasági élet felől a politika irányába fordult. Korányival, Funtákkal és Gajzágóval létrehozták az egyetemi ifjúság egyesületét, az egyetemi magyar társulatot, melynek engedélyezését azonban tekintélyes professzoruk, Schedel (Toldy) Ferenc sem tudta kijárni a Helytartótanácsnál.⁷ Életrajzírója ezt a mun-

---

⁴ Hajnal H.: Csemegi Károly, a magyar büntetőtörvénykönyv s a bírói szervezetről szóló törvény megalkotójának élete és működése, Budapest, 1943., 3-4. o.

⁵ Gajzágó Salamon a hetvenes években az állami számvevőszék elnöke, Funták, az ügyvédi kar meghatározó alakja, méltó partnerei a Csemegi Károlynak.

⁶ Hajnal H. 1943. 6-9. o.

⁷ Edvi Illés Károly: Csemegi Károly élete és kora In: Csemegi Károly művei sajtó alá rendezték Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond, Budapest I. Budapest, 1904., VII. o.

kát, az alapszabályok kidolgozását tarja Csemegi első kodifikációs munkájának.⁸

Feltehetően az illegálisan (vagy inkább: baráti körként) tovább működő társaság hazai hangulata is közrejátszott abban, hogy Nasch Károly régi családnevét elhagvva Csemegire módosította vezetéknévét.

1846-ban, húszévesen már ügyvéd, rövidre rá Csongrád vármegye választott aljegyzője. A megye követeként résztvevője az utolsó rendi országgyűlésnek, támogatója Kossuth Lajos és Deák Ferenc modernizációs programjának. A gyűlés után rövid utazást tett Párizsba, a forrongó, forradalmi eszméktől teli városba, hogy hazatérve a szabadságharc eseményei sodorják magukkal. Előbb honvédként harcolt, majd Torontál megyei aljegyzőként a vármegye csapatainak főparancsnoka. 1849 tavaszán Batthyány Kázmér megbízásából gyalogzászlóalj és lovasszázad élén már őrnagyként küzdött a bánáti és a bácskai hadjáratban.⁹ Az elbukott háború a megtorlást is magával vonta: Csemegi az aradi laktanyában, a temesvári várban raboskodott, majd a budai Nádor-kaszárnyában a hadseregbe besorozott katonaként töltött el összesen fél esztendőt. Várfogsága idején tanult meg angolul, Bacont és Benthamet már eredetiben olvasta.

A hat hónap után Aradon kezdett ügyvédi praxist. A számára kínáló talán egyetlen lehetőséget aknázza ki ezzel Csemegi Károly. A fiskális iroda lehetővé tette, hogy a joggal is foglalkozzon, praktikus ismereteit is gyakorolja, meg is éljen, s ügyesen egyensúlyozva a magánélet és hatalom által birtokolt terrénum határán, hírnévben gyarapodva vésztele át a diktatórikus korszakot. Csongrád megye, melyben polgármester volt Antal öccse, s ahol városi tanácsosként dolgozott Ignác, tisztséggel kínálta meg, ő azonban többre becsülte a függetlenséget.

1854-ben vette feleségül Fisher Franciskát, s hamarosan megszületett fiuk, Ákos. Az ügyvédi munkát rendőri ellenőrzés mellett, egy kis román faluban, Butyinban volt kénytelen folytatni, de híre és tekintélye messze túlterjedt a falucska határán. Szakmai röpiratokat szerkesztett,¹⁰ majd

---

⁸ Hajnal 1943. 18. o.

⁹ Edvi Illés: 1904. VII. o.

¹⁰ Csemegi Károly: A nemzetiségi kérdés a jelen és a jövő szempontjából. Pest, 1861.

erőteljessé vált publicisztikai tevékenysége. A Magyarországon¹¹ és a Pesti Naplóban, a Törvényszéki Csarnokban¹² tett közzé cikkeket, tanulmányokat. Majdani kodifikációs karrierjét ezek az írások alapozták meg, hiszen rajtuk keresztül szerzett tudomást róla a hatalomra készülő liberális politikai elit, mindenekelőtt Deák Ferenc és Horvát Boldizsár.

Aradon a gyakorló jogászokat egyletbe szervezte, melynek ülésein a jog legkülönbözőbb problémáiról értekeztek az előadók, vitatkoztak bírák, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők és közigazgatási tisztviselők.

A kiegyezést követően Horvát Boldizsár igazságügyi miniszter hívja Csemegit a tárcához. „Szükségünk van az Ön munkásságára, amellyel idáig is, előttünk jól ismert módon szolgálta a jog és igazság eszméit. Ezért felkérem Önt, hogy munkáját állítsa be az Igazságügyi minisztérium szolgálatába, mely Önt miniszteri osztálytanácsossá kinevezendi.”¹³ 1867-től 1879-ig munkálkodott az igazságügyi minisztériumban, előbb titkárként és tiszteletbeli osztálytanácsosként, majd miniszteri tanácsos lett, később államtitkár. A tíz esztendő alatt három igazságügyi miniszternek Horvát Boldizsárnak, Pauler Tivadarnak, Perczel Bélának és hat miniszterelnöknek: Andrásynak, Lónyaynak, Szlávynak, Bittónak, Wenckheimnek és Tiszának dolgozott. Ez idő alatt számos reformtörvényt dolgozott ki, s számos alkotás kifejezetten az ő egyszemélyi munkásságának eredménye. Konceptiója volt, ugyanis, hogy a nagy kodifikációs munkákat egyedül, csakis egyedül lehet megalkotni. „Lehet-e átadni a munka egy részét? Goethe a Faust egy részét átadhatta-e volna valakinek, vagy Verdi csak egy részét komponálhatta-e volna a Traviátának?”¹⁴ 1878-ban élete egyik legnagyobb sikerét aratta: elementáris erejű beszédeiben megvédte a büntető törvénykönyv nagy támadásokat kiváltott javaslatát, s az 1878:5.tc., a később egyszerűen csak Csemegi kódexnek nevezett Büntető törvénykönyvet becikkelyezték a magyar törvények közé.

A Szent István rend középkeresztjével kitüntetett államtitkárt a törvény elfogadását követően Perczel igazságügyi miniszter 6000 forint

---

¹¹ Lásd Csemegi Károly: A királyi kuria és az alkotmány In: Magyarország, 1861. október 19., A büntető törvények és a bíróság, In: Magyarország, 1861. december 6. A jogvesztés elmélete és az államjog, In: Magyarország, 1862. május

¹² Vö. Csemegi Károly: A hatalom –jog? In: Törvényszéki Csarnok 1866, 42. sz.

¹³ Hajnal 1943. 54-55. o.

¹⁴ Hajnal 1943. 65. o.

pénzjutalomban akarta létesíteni, amit ő „alamizsnának” tekintve az öt esztendő munkáért és az eredményért: Kelet-Közép Európa egyik legnívósabb jogalkotási termékéért felháborodottan visszautasított.¹⁵ Sértetségében nyilván szerepet játszott az is, hogy a Büntető törvénykönyv elkészülte után megakasztva közigazgatási karrierjét, a bírói karba irányították, és kúriai tanácselnökké nevezték ki. A Kúrián 1893-ig dolgozott, amikor is nyugdíjazását kérte.

1882-től megkapta Ófelsége valóságos belső titkos tanácsosi címét, 1896-ban pedig a Budapesti Tudományegyetem díszdoktorává választotta és avatta.

Kezdeményezésére 1878-ban hívták életre a Magyar Jogász Egyletet, melynek első elnökévé is lett. Ezt a tisztségét betegsége elhatalmasodásáig, 1898-ig viselte. Ekkor az Egylet örökös tiszteletbeli elnökévé választotta.

A hetvenkét esztendő Csemegi influenzából kialakult tüdőgyulladással majd orbáncsal ágyának esett. Dacára a gondos orvosi ápolásnak, 1899. március 18-án elhunyt.

2. A TÁRSADALMI HÁTTER

Életpályájának hátterét egy fölöttébb izgalmas politikai tabló adta meg: a reformkor, az alkotmányos forradalom, a szabadságharc, a megtorlás és végül a beteljesedett álom: a polgári alkotmány realizálása. „Ez a kor, amely Jókait, Munkácsyt, Zichyt, Benczúrt, Fadruszt, Arany Jánost, Madáchot, Szilágyi Dezsőt, Apponyi Albertet, Erkelt, Blaha Lujzát, Újházi Edét s még sok hasonló nagyságot adott, csak ez tudott kitermelni egy olyan törvényhozót, mint Csemegi volt”.¹⁶

Egyetemi tanulmányait és pályakezdetét arra a korszakra datálhatjuk, amikor a lelkesedés egekig csapott, amikor a közélet porondján a mindmáig legképzettebb, legműveltebb, legfelkészültebb politikai elit vívta csatáit a magyar alkotmány továbbfejlesztéséért, amikor a modern eszmék gát nélkül özönlöttek az országba, s amikor Desewffyk és Széchenyik, Eötvösök és Deákok érveltek Kossuthokkal a hogyan tovább-

---

¹⁵ Hajnal 1943. 114. o.

¹⁶ Hajnal 1943. 148. o.

ról. A nemzeti gondolat ébredésének, a Nemzeti dal születésének napjaiban. Abban a korszakban, melyben minden elképzelhető volt, s amelyben a remény és lelkesedés volt a mindennapos állapot. Az országgyűlés pártjai országrengető törvényjavaslatokról polemizáltak, evolúció és revolúció csatázott a diétán. Ekkor volt egyetemista Csemege, egyesületet szervezett, vármegyéjében aljegyzőként élte meg a forradalmi változásokat.

A huszonkét éves ifjúnak a szabadságharc fegyveres kaland és a hazáért hozott természetes áldozat. Az országra kényszerített háború a forradalmi lelkesedés és az elkeseredett küzdelem partjai közé szorította a fiatalságot, köztük Csemeget is. A magától értetődő felelősségvállalás, a romantikus lobogás, a hétköznapi magatartásnak tekintett hősiesség a forradalom dicső pillanatától a megalázó fegyverletételig természetes jellemzője korosztályának. Kitoröhlhetetlen emlék, meghatározó élmény, tartós muníció a jövőre.

Tudta mindenki jól, a fegyveres résztvevőkre hadbírótság, fogság és -besorozás, fizikai és szellemi megtorlás várt és mégis: néhány év múltán sikeres ügyvédként látjuk viszont Aradon. (Még akkor is igaz ez, ha rendőri felügyelet alá helyezik rövid időre, sőt átmenetileg el is telepítik irodáját egy kis román faluba). Az emigráció, az itthoni visszavonulás és a behódolás között lehet választani, az ország forradalmár politikusi vagy külföldön szervezték a nemzetközi szolidaritást, keresték a menedéket vagy a „passzív rezisztenciát” vállalva húzódtak meg birtokaikon, kúriáikban, a terror enyhülését várva. A fiatal tehetséges jogász számára a meg nem alkuvó óvatosság, a részleges aktivitás, a hatalom toleranciáját próbáló ügyvédi pálya kínál megoldást és fennmaradást. Megélhetést és jogi praxist. A politikai alkalmazkodás, a türelmes várakozás, a csöndes elmélkedés és az elővigyázatos jogi fogalmazás kényszerű gyakorlata lett iskolája a majdani megfontolt kodifikátornak.

A kiegyezés, a közjogi diadal megnyitotta az utat a polgári Magyarország felépítése előtt. A feladatok legfontosabbika, melynek jelentős részét a diktatórikus korszak bécsi kormányzata másfél évtizeden át megbéklyozott: a jogrendszer nemzeti modernizációja. A társadalmi mozgalmak indulati jellege, melyet a nemzeti függetlenség forradalmi eszméje indukált, megcsendesedett. A fegyveres harc, a forradalmi tettek helyett a hétköznapi kemény munkája következett, a forradalmi eszmék fegyve-

res képviselő helyett a szorgos építőmunka következett. Eldőlt a kérdés: revolutio helyett evolutio útra lépett a magyar fejlődés. A látványos forradalmi önfeláldozás helyébe a hétköznapi aprómunka kitartása lépett. Ez persze nem jelentette, hogy kisebb jelentőségű lett volna a teljesítmény, hogy a nyugodt szakmai alkotás kisebb eredményeket szült volna, mint a fegyveres ellenállás hősi önfeláldozása. Csupán másként, más módszerekkel kellett a polgárosodást szolgálni. Ennek a munkának egyik legdolgosabb szolgája lett alkotóképessége teljében a képességeit az igazságügyi miniszter rendelkezésére bocsátó, negyvenes éveit taposó jogtudós.

Az igazán nagy változások a dualista korszak első évtizedében lezajlottak. Megszülettek a polgári jogállamiság alapjait jelentő törvények, kiépültek az ennek megfelelő intézmények és intézményrendszerek, az országgyűlés elfogadta a legfontosabb törvényeket. A második liberális generáció nagy történelmi feladata ezzel beteljesült, történelmi szerepe pedig véget ért. A Deák Ferencek, Horvát Boldizsárok és Eötvös Józsefek helyét Tisza Kálmánok, Perczel Bélák és Szilágyi Dezsők vették át. A balközép politika uralomra kerülése jó néhány, a jogalkotásban is érzékelhető változást hozott. A kormányok szabadelvűsége már nem elvi gyökerű volt, hanem a politikai racionalitás szolgálatában állított eszköz. Tisza Kálmán hatalmi politikája a reformok lezárultát jelezte és nem engedett teret a nagy törvényalkotási munka folytatásának; a kodifikációs munkálatok elhúzódtak. Miután a szükség kevésbé szorította a törvényhozást és a végrehajtó hatalmat a sürgős kodifikálásra, a jogalkotás megcsendesedett. A Tisza-kormányzat erős vármegyei szemlélete a független törvénykezéssel szemben a közigazgatás kihangsúlyozását hozta. A jogot, s különösen a törvényalkotást alárendelte a politikai szempontoknak. Nem csoda, hogy a „nagy öregek” egymás után hagyták el a politikai arénát, mind több új arc bukkant fel az államhatalom színpadán. Nem távozott mindenki jókedvűen. Sokan csalódottan, mások sértetten vonultak vissza, hogy azután szomorúan vagy indulatos kritikával szemléljék a politikai eseményeket. Közöttük volt Csemegi Károly is.

3. A JOGÁSZKÉP VÁLTOZÁSAI

Magyarországon hagyományosan sokan tevékenykedtek jogászként. Jogásznak lenni nem annyit tett, mint jogi végzettséggel rendelkezni. A jogász hivatás a praxisban szerzett tapasztalatok alkalmazását jelentette a törvényhozás, a törvénykezés vagy a közigazgatás valamely zónájában. Jogásznak lenni magától értetődő életforma volt a feudális politikai életben a vármegyei-városi szinttől a központi kormányzatig, a rendi diétáig. A "végzettség" is hosszú ideig bizonytalan fogalom volt, a jogban való jártasság igazolása nem volt feltétlenül felsőiskolai végzettséghez kötve, így meglehetősen nehéz megadni a jogászok tényleges számát is. Talán az ügyvédként munkálkodók száma igazíthat el bennünket. Fényes Elek adatai szerint 1847-ben Erdély nélkül Magyarországon 4123 ügyvéd tevékenykedett. 1857-ben a nyilván tartott ügyvédek, közjegyzők, jogi ügyintézők, kijárók és kereskedelmi magánügynökségeken dolgozó tisztviselők együttes száma: 3345. 1869-ben a nyilvános joggyakorlatot már folytatók 4884-en voltak.¹⁷

A jogászok (és köztük az ügyvédek) nagy száma jelezte, hogy a jogász élet nem csupán a szűk értelemben vett jogi szakmára terjedt ki, de a jogban szerzett praktikus ismeretek alkalmazása okán előfeltétele volt a politikai karriernek is, önkormányzatoknál és központi kormányzatszerveknél egyaránt. Ahogyan a forradalmi eszmék megfogalmazói és zászlóvivői is a jogászok lettek. Korszakunk, melyben Csemegi Károly karrierje alakult, a jogászság szerepváltozásának kora volt. A szabadságharc előtt a reformkor lelkes tenni akarásában az ideál a politizáló jogász alakja lett. A hagyományos jogászkép változóban volt. Az egész országot elárasztó, patvarián nevelkedett praktikus jogász helyébe a művelt, politizáló jogász alakja lépett. Megszűnt a kor, mikor legista és jogtudós közé egyenlőségjelet tettek.¹⁸

Deák Ferenc, Szalay László, Szemere Bertalan, Kossuth Lajos mintája nyomán népszerűvé lett a politizáló jogász. A polgári átalakulás reformkori vezéralakja a jogászok táborából toborozta legtöbb aktivistáját. *"Át-*

---

¹⁷ Szabad Gy: Az értelmiség foglalkozási struktúrája In: Magyarország története 1848-1890, Budapest, 1979, 595. o.

¹⁸ Csemegi K: A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban In: Csemegi Károly művei I. 1904., 268.

*ható és tartós volt a hatás, melyet több eredménytelen kísérlet után a jelen század harminczas éveiben Deák Ferencz s a később hozzácsatlakozott, fennkölt szellemű, nemes gondolkodású, nagy tudományú jeleseink gyakoroltak a közszellemre ... a reformmozgalom ... minden más tekintetet leszorított mély belátással, lelkesedéssel és bátorsággal!*¹⁹ Ebben az érában nevelkedik Csemegi Károly. Ebben a hangulatban lesz jogásszá, gondolkodó felnőtté. Későbbi életében a reformkor európai szellemiségű politikai mozgalmának szellemisége számára döntően meghatározó szemponttá válik. Azt a „nemzeti géniusz”-t, melyet a maradi jogász és politikusi szemlélet közvetített, egy másikkal kívánta felváltani. Hiszen ez a szemlélet „tulajdonképpen minden nagyobb szellemi erő kifejtésének a nemzetietlenség anathemájával való exsecratioja, a munkakerülő tunyaság és a fölényt féltő áltekintély oltalmára. A nemzeti genius e nemű orthodoxiájának tana: valóságában nemzetellenes: a történelemnek öntudatos, vagy öntudatlan meghamisítása”.²⁰ Ekkor lett a rendi jogba kapaszkodó, nemzeti színekben tündöklő, modernizációellenes erők kíméletlen kritikusa.

Az alkotmányos forradalom lebonyolításához, a Béccsel kötendő alkotmányos kompromisszum diadalra viteléhez jogban jártas, a törvényeket jól ismerő és használó, politikusi vénával rendelkező jogászok kellek. A katedrajogászok háttérbe szorultak (ezzel együtt a hagyományos történeti (katedra-)jogtudomány is hatástalanná vált). A felerősödött modernizációs hajlandóság a nyugati eszmék és a nyugati eredmények átvételét szorgalmazta. A jogtudomány, a jogi konstrukciók és megoldások elsősorban nem, mint hazai jogalkotás, tudomány vagy törvénykezés, hanem mint egyetemes európai képletek bukkantak fel. A politikai tartalommal megtöltött alakja egyben a tiszta eszmékért lelkesülő jogász, ki ha kell, kardot is ragad. Ez az átmeneti lelkesültség sodorja Csemegit is a szabadcsapat élére. (Ez azonban múltó pillanat a magyar jogászság életében csak úgy, mint az ifjú jogász pályáján. Csemegi példaképe a higgadt, revolútiótól irtózó Deák.)

A diktatúra másfajta szakembert igényelt. Az elnyomó hatalom soha nem független, gondolkodó (s főleg nem liberális) jogászt akar a jogéletben látni. A diktatúra az államot szolgáló, jogvégzett szakember alakjával

---

¹⁹ Csemegi K: A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban 1904., ih. 270. o.

²⁰ Csemegi K: A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban 1904., ih. 275. o.

szimpatizál. Az államot szolgáló és az állam által behatárolt terepen mozgó, általa előírt feladatokat, az általa meghatározott jogi keretek között végző szervilis, ellenőrzött és megbízható jogász hivatalnokot. Ez a felfogás eleve lehetetlenné tette a magyar hazafiak, különösen a forradalomban vagy a szabadságharc során szerepet vállalók számára a közszolgálatba lépést. Egyetlen viszonylag független terep maradt a jogász számára: az ügyvédség. Ez a foglalkozás is ellenőrzött volt ugyan, ez is állami engedélyhez kötött, de ügyes és óvatos, a politikát nem érintő praxisvezetés esetén viszonylag szabad mozgástérrel rendelkezett. Igaz ezt is "az engedélyes ipar szempontjából szervezte" az abszolút törvényhozás,²¹ de a hétköznapi jogi ügyintézésben mégis maradt némi lehetőség függetlenségre, a konkrét ügyek kapcsán a gondolkodásnak és a szónak némi szabadságát is meg lehetett tartani. Szemben a bécsi kormányzat hivatalnok-jogász modelljével a magyar minta a rezisztáló jogász képe. A reformer, politizáló jogász az ügyvédi praxisba húzódott vissza. A napi ügyeket intéző ügyvéd azonban készült a változásra. Kihasználta a lehetőséget arra, hogy szakmailag felkészüljön az akkor még nem sejtett, reá váró feladatokra. Csemegi Károly elmélyült a tudományokban, tollát próbálgatta kisebb publicisztikai dolgozatokon, közjogi és jogtudományi kérdésekről értekezett. Kodifikációról és unifikációról, a közigazgatás és a magánjog kapcsolatáról, a jog kialakulásáról és természetéről, az elkeresztelesről. Ezek a cikkek nem csak a szakmai hozzáértést alapozták meg, de hírnevet hoztak az országos közéletben is.

A kiegyezés közjogi diadalt hozott és jogász szakma felelősségének megnövekedését. 1867 után egy más típusú jogász kerestetett: a kodifikátor. Higgadt gondolkodó, a világosfejű normativista, a széles látókörű, tudományosan művelt jó tollú jogtudós. A kiegyezés Magyarországnak nagy feladatok fókuszja a kodifikáció volt. Minden a törvényalkotás körül forgott, hiszen a semmiből kellett teremteni egy polgári jogrendszert. Az áprilisi törvények inkább alapvetésnek tekinthetők, irányelvként szerepeltek egy majdani szisztematikus törvényalkotáshoz. A neoabszolutizmus korának fenntartható jogszabályai hézagosan, a közjogtól nagy távolságra eső területek részletszabályozását tartalmazták. A rendi jog többnyire alkalmatlan volt a polgári társadalom mindennapjainak rendezésére. Eu-

---

²¹ Tarnai 1899 8.

rópai látóköri, felkészült jogászok kellettek tehát, akik a princípiumokat a részletszabályok nyelvére váltották, akik a jogszabályokat szerkezetbe vonták, megszerkesztették, és tudományos monográfia-számba menő indoklással látták el azokat; állták a parlamentben az ellenzék támadásait és okos érvekkel, lángoló szónoklatokkal védelmezték meg a javaslatok szövegét, vitték sikerre a törvénytervezeteket. A személyes karrierre óriási lehetőség nyílt, szakmai téren hatalmas kihívást jelentett a feladat, a vállalt munkában pedig nagy felelősséget hordozott a történelmi pillanat. Kevés erre alkalmasabb jogász találtatott a pályán Csemeginél.

A Szabadelvű Párt politizálása előtérbe állította a lojális, kormánypárti szolgálattevők modelljét. A szakmai feladatokat visszaszorították a politikaiak. Hiába a szakmai érdem, a politika mellőzi a tudományos kiválóságokat. A jogászok szerepvállalása a kormányzati politikában, az igazságügy súlya a kormányzásban csökkent, sokak sodródtak ki a jogászélet egyéb területeire. Mint Csemegi, a legendás kodifikátor, aki a jog elefántcsonttornyában lelt menedékre: a Kúriára húzódott vissza. Az ítélkező jogász állásában őrizte meg identitását, s törvényalkotóként, kodifikátorként életre hívott koncepcióját alkalmazta immáron a gyakorlatban. A hatalommegosztás elvét kihasználó bíró függetlenség jegyében tevékenykedett nyugalomba vonulásáig.

4. A TÖRTÉNELMI PILLANAT

Csemegi Károly számára a történelmi pillanat 1867-ben jött el. A magyar szabadelvűség beteljesülését jelentette a kiegyezés nagy közjogi aktusa. A kiegyezés után hatalmas lehetősége támadt a polgári átalakulást megharcoló generációnak, hogy a szellemi konstrukciókat politikai és jogi aprópénzre váltsa. Immáron az a feladat, hogy az 1820-as évek óta formálódó teóriát, mint kötőanyagot beépítsék az épülőfélben lévő modern magyar állam falazatába. Ennek a munkának nagy része a jogászokra hárult. Megkezdődött a princípiumok, a hatalmi ágak szétválasztásának, a parlamentarizmusnak, a jogállamiságnak törvényben rögzítése, kezdetét vette a politika által támogatott és ösztönzött kodifikáció. A nagy generáció azonban már kifulladt. A negyvennyolcas államalkotás aktív résztvevőinek sorai megritkultak, a legjobbak az ország politikai életében vállaltak szerepet, többen visszavonultak az aktivitástól, mások elhunytak,

sokan az ellenzéki oldalról támadták Deák közjogi művét, s elvbarátait, a koncepció realizálóit. Nem volt kétséges, egy második nemzedékre van szükség. Ebben a generációban jutott szóhoz Csemegi Károly, Deák Ferenc elkötelezett híve, a művelt tudós jogász. Már a hatvanas években ismert, publicisztikai munkásságával országos nevet szerző ügyvéd neve elsők között bukkant fel az igazságügyi tárca elgondolásaiban.

De a történelmi esélyt növelte a jogtudomány koncepcióváltása is.²² A kiegyezést megelőzően a magyar jog döntően történeti alapokon nyugodott, annak tárgyalása, koncepciója is történelmi szempontokkal alátámasztott. A történeti alkotmányt 1848 sem törte szét, sőt döntései az alkotmányos folytonosságot erősítették. A magánjog erőteljesen szokásjogi gyökérete miatt a polgári korszak jogászaik még később is csak részleges törvényi feldolgozását voltak képesek elvégezni. Az 1848-ban társadalmi státusát történeti érvekkel védő nemesség döntő befolyással volt (és maradt) a törvényhozásra és a törvénykezésre, amit csak hosszú idő múltán adott föl. A Habsburgokkal szembeni álláspontot a magyar politika tradicionálisan rendi-történeti érvekre támaszkodó érveléssel igyekezett alátámasztani, mely ugyancsak kedvezett a történeti alkotmányos koncepció továbbélésének. A történeti szempontok jellegzetes mellékhatása volt a maradiság, a reformok elutasítása vagy legalábbis a modernizáció akadályozása.

A kiegyezést követően megváltozott a jogászság nézőpontja. A történeti avíttságot átmenetileg háttérbe szorította a jogot szigorúan dogmatikus szempontok alapján tárgyaló irányzat. (Ez csakúgy a magánjogban, mint a büntetőjogban bukkant). A törvényesség, a törvény előtti egyenlőség és a szabadságeszmény koncepciójának rangra emelése, különösen a büntetőjogban indokolta a dogmatikus tárgyalást. A jogalkotásban egyre inkább teret nyert a jogtudomány eredményeit felhasználó felfogás, mely "első fordulóban" a klasszikus polgári jogelveket dolgozta föl. Az új állam felépítése megigényelte a kodifikációt, kereste a kodifikáció végrehajtására alkalmas, konstruktív gondolkodású jogászokat.

A mintának tekintett európai jogtudomány fejlődésében lezárult az első nagy korszak, a klasszikus tanok hirdetésének időszaka. Vége az új

---

²² Magyary Z: A magyar tudománypolitika alapvetése Budapest 1927, 130. o.; Mátrai L.: A szellemi tudományok, In: Magyar művelődéstörténet 5., Budapest, 1991. 408. o.

tanok doktriner hirdetésének, elérkezett a praxis kora. A tapasztalatok kiérlelt képletet biztosítottak a modernizálódó jogrendszereknek. Már nem kellett kísérletezni, nem kellett kitalálni az optimális megoldást: a legjobb eredményeket lehetett szintetizálni és adaptálni. Ez az európai műveltségű jogász pozícióját erősítette a jogalkotásban.

5. AZ ALKALMASSÁG

Csemegi Károly megfelelt e követelményeknek. Praxisban szerzett tapasztalatait elméleti és történeti kutatásokkal egészítette ki. Olvasta és aprólékosan elemezte Justinianust, a Corpus Jurist, elgondolkodva forgatta Stammlert, és Jheringet. Bár mint Tarnai János mondta: "*Ő maga praktikus volt, nem művelhette hát hivatásszerűen az irodalmat, amely az embert leköti. 'Rendszeres' munkát nem hagyott ránk*"²³ - mégis kisebb dolgozatai, esszéi, a büntető törvénykönyvek hivatalos indoklásai, továbbá a curiai ítéletek tudományos elmélyültségét igazolják vissza.

Angol tudása feljogosította arra, hogy eredetiben olvassa Cromwell esszéit és a *Habeas Corpus Actet*. Francia kötődése nyomán tudományos műveltsége részben francia gyökerű volt. Ráadásul éppen akkor ismerkedett meg a francia tudomány és jogalkotás eredményeivel, amikor az hihetetlen aktivitásban volt. A népek tavaszát követő hét esztendő a francia büntetőjog megújulásának nagy etapja volt. Kedvelt olvasmánya volt a *Code Penal*, figyelemmel kísérte a büntető-jogtudomány teoretikus és a büntető törvényalkotás praktikus változásait. A németektől tanulta a jogtudomány mélységeihez igazított szabatossgot, a szisztematikus feldolgozást, a precíz szűkszavúságot, a nyelvileg pontos fogalmazás igényét. Az olasz büntetőjogból megismerkedett a pápai, a nápolyi és szardíniai, majd az osztrák és a toscanai törvényekkel, innen tette magáévá a politikai célszerűség és a jogalkotás kapcsolatának tanát. Könyvtárában ott sorakoztak Beccaria, Carmignani és Carrara művei. "*A tudományt, mint az államok haladásának egyik legerősebb tényezőjét tekintette*"²⁴

---

²³ Tarnai 1899. 17. o.

²⁴ Vavrik Béla: Csemegi Károly emlékezete, In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899., 5. o.

A kontinens tőlünk nyugatra fekvő országaiban, ebben a korszakban lobogott legmagasabban a kodifikáció lángja. A polgári társadalom magasztos elveinek törvénykönyvekbe (s főként büntető kódexekbe) foglalása volt napirenden a számos forradalmi megrázkódtatást átélte Párizsban csakúgy, mint a nemzeti egységet építő német államokban, (s különösképp az egységes Németországban). Kodifikált az európai hatalmi pozícióját centralizált kodifikációval őrizni kívánó Ausztria csakúgy, mint az önálló utakat kereső, de francia és osztrák hatások alatt formálódó olasz jogtudomány is. A kodifikáció a jogélet egyik meghatározó formája ekkor Európában: mozgatta a tudományt, a törvényhozó apparátusokat és a praxist egyaránt. És Csemegi Károly, ennek a széles európai mozgalomnak hazai szemlélőjeként, birtokában az érveknek és ellenérveknek, az elért eredményeknek készen állott a magyar törvény megalkotására.

A felkészültség az adottságok tükrében teljesebbé válhat. Csemegi nyelvi talentuma, az angol, a francia, a görög a latin, a német és az olasz nyelvek aktív használata hihetetlen esélyt adott számára az Európán végigsöprő kodifikációs hullám ismeretével. De emellett kortársai elismerték mind kiváló íráskészségét, mint lebilincselő stílusát. Kompilációs adottsága rendkívüli lehetőséget biztosított ahhoz az „egészséges eclecticismus”-hoz, mely biztosította az európai tudomány és törvényhozás eredményeinek egyesítését. „Technikája korszakot jelent a magyar törvényhozás terén”²⁵

Beszédei, érvelése briliáns, „öröm volt őt hallgatni” – írta a kortárs képviselő – szép folyékony előadása, judiciumának mélysége, logikájának gránitkeménysége, ruganyos elméjének szétbontó és egybekapcsoló ereje csodálatos harmóniában érvényesült. Erre az időszakra esik legfőbb alkotása, a büntető törvénykönyv; valóságos titánai csatákat vív a jázban a jogi ismeretek rettentő arzenáljával, alkotásának minden kis részletéért. A ház disputáló jogászai nem álltak vele egy nívón...”²⁶ Szellemi felsőbbiséget nem egyszer éreztette ellenfeivel, s ezzel nem kevés irigyet és ellenséget szerzett magának. „Modora érdes, önérzete túlzott, nem nélkülözte az agresszivitást, de beszéde választékos, személye imponáló a társaság-

---

²⁵ Tarnai 1899, 14. o.

²⁶ Mikszáth 1910., 156. o.

ban”.²⁷ Humora kemény. Amikor a földbirtokos Kemény István, párba-
jozni akart vele így szólt: „két okból nem duellálok veled. Először, mert a
hazai törvények azt tiltják, másodszer pedig ... nem akarom, hogy vala-
mikor elhenegejen veled, hogy Csemegeivel duellált”.²⁸

Ezt a ritkán található őstehetséget – kit kritikussai gyakran vádoltak
hiúsággal és nagyravágyással – a politikai események és a jogalkotási elvá-
rások kedvező összecsengése repítette a magasba. Ott volt és akkor,
amikor szükség volt felkészültségére, tudományára, szorgalmára és elkö-
telezettségére. Az pedig, hogy ott lehetett, tehetségén kívül egy izgalmas
korszak, politikai rengéseken átívelő, helyzetformálta életpályájának kö-
szönhet.

A magyar jogtudomány történetének legjelentősebb kodifikátora volt,
aki olyan alapvető törvényi, illetve kodifikációs munkálatokban vett részt,
illetve olyan törvényeket illetve törvénykönyveket alkotott, mint az
1869:4. tc. a bírói hatalomról, 1871:33. tc. az ügyészi szervezetről, az
1874:34. tc. ügyvédi rendtartásról, 1878:5. tc. a büntető törvénykönyvről,
az 1879:40. tc. a kihágásokról, s aki elkészíthette a bünvádi eljárás első és
második tervezetét 1882-ben és 1885-ben. Pályája egy töretlen karrier
volt. A hétköznapiak számító jurátusi állástól az aljegyzőségig, az or-
szággyűlési részvételtől a sikeres ügyvédi praxisig. Miniszteri osztálytaná-
csos beosztástól az államtitkárságig, majd a kuratóriai tanácselnökségig.
De mindezek között a legjelentősebb: a büntető törvények kodifikátorá-
nak posztja. Tudjuk, Csemegi Károly többre vágyott: amikor államtitkár
volt, a miniszterséget szerette volna, amikor tanácselnök a Kúrián, elnöki
posztot képzelt el magának. Álmai nem teljesültek, s ezt meglehetősen
nehezen, sértődötten, boldogtalan visszavonultsággal vette tudomásul.
Pedig ezek csupán feledhető politikai, igazgatási karrierek lettek volna.
Az ő karrierje ennél több volt: mindmáig a magyar jogtudomány legna-
gyobb tekintélyű kodifikátorát tiszteli benne a jogászság. Tarnai János
írta méltatásában: A törvényalkotás nemes és nehéz munkájához a tehet-
ségek ritka egyesülése kell: "... *A törvényt az ember lelkéből kell írni, mert kü-
lönben önkényes parancs*". A kodifikátornak "... *Philosophusnak és művésznek is
kell lennie. Az elme és a szív összhangja teszi a jó törvényhozót: azért olyan nagy*

---

²⁷ Hajnal 1943. 13. o.

²⁸ Hajnal 1943. 14. o.

ritkaság. E mellett a mai kor törvényhozójának más, hogy úgy mondjam technicus tehetségekkel kell bírnia. Könnyű dolog a nagy elveket zászlóra írni és lapidáris szavakban kifejezni, de annál nehezebb a mai társadalmi és gazdasági élet sokféle ágazó medreiben érvényre juttatni őket."²⁹ Csemegi Károly ezt tette.

Forrás: Mezey Barna: 'Egy jogászkarrier a 19. században. Csemegi Károly (1826-1899)', megj.: Mezey Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899)*. Bp. Osiris, 2001. 9-23. o.

---

²⁹ Tarnai 1899. 14. o.